

KONCEPCE (PROJEKT) VČASNÉ PÉČE O DĚTI ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ

1. Úvod

Pojem „děti, žáci a studenti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí“ se objevuje ve školství poprvé v souvislosti s metodickým pokynem MŠMT ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním a k ustanovení funkce vychovatele – asistenta učitele č.j.: 25 484/2000-22 (dále jen Pokyn).

Na základě kvalifikovaného odhadu a pozorování je zřejmé, že žáci z prostředí rodin, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, ať již z důvodů sociálních či v důsledku souběhu znevýhodnění sociálního a kulturního, tvoří většinu žáků škol, jež pracují podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání upravených pro vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením (dříve zvláštní školy). Zároveň je zřejmé, že se žáci z tohoto prostředí hůře vyrovnávají s převažující selektivností českého základního školství a mají proto velmi často nižší školní úspěšnost.

Jedním z očekávaných dopadů veškerých opatření na podporu vzdělávání žáků ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí je zvyšování počtu těchto žáků v hlavním vzdělávacím proudu a zvýšení jejich školní úspěšnosti. Pravděpodobnost, že tito žáci budou pokračovat ve svém vzdělávání, ukončí úspěšně střední či vysokou školu nebo přípravu na povolání a budou úspěšní na trhu práce, vzrůstá. Úspěšné zařazení žáků ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí do hlavního proudu vzdělávání s sebou přináší v konečném důsledku i nižší náklady na jejich vzdělávání.

Už v padesátých letech minulého století, kdy zvláštní školy byly určeny především dětem s mentálním postižením, psychologové konstatovali, že je zde zařazena minimálně třetina dětí s normálními vzdělávacími předpoklady. Byly to děti – řečeno tehdejší terminologií – buď „kázeňsky nezvladatelné“ nebo sociálně či kognitivně deprivované, často děti z romské minority, která v té době byla násilně usídlována ve vymezených lokalitách.

Podle dostupných informací využívají i v současné době školy opatření určených na podporu školní úspěšnosti dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí převážně pro děti z romských komunit. Zároveň lze konstatovat, že významné procento dětí pocházejících z romského prostředí náleží do skupiny dětí se sociokulturním znevýhodněním.

Dosavadní aktivity zaměřené na podporu dětí, žáků ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání jsou realizovány ve dvou oblastech:

- opatření zaměřená na podporu dětí, žáků ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v mateřských, základních, speciálních a středních školách
- a podpora projektů zaměřených na zvyšování školní úspěšnosti a integrace Romů.

Opatření zaměřená na podporu dětí, žáků a studentů ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v mateřských, základních, speciálních a středních školách

Na základě Pokynu byly při základních, speciálních, zvláštních či mateřských školách zřizovány již výše zmíněné přípravné třídy pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Vydání metodického pokynu předcházelo pokusné ověřování tohoto opatření, které

probíhalo od 1. 9. 1997 do 30. 6. 2000. Pokusné ověřování i Monitoring efektivity přípravných tříd realizovaný v roce 2003 Fakultou humanitních studií University Karlovy potvrdilo efektivnost této formy předškolní přípravy cílové skupiny.

Většina absolventů přípravných tříd zahajuje úspěšně povinnou školní docházku v základních školách (88 % dětí, které ukončily přípravný ročník ve školním roce 2002/2003). Nejvyšší úspěšnost z tohoto pohledu měly přípravné třídy při mateřských a základních školách (ve školním roce 2002/2003 odcházelo 98 % jejich absolventů do základních škol), nižší výsledek vykazovaly přípravné třídy při školách zvláštních (66 % dětí odcházelo do základních škol). Od zahájení pilotního ověřování počet zřizovaných přípravných tříd i počet dětí, které jsou v nich vzdělávány stále stoupal. Ve školním roce 2003/2004 pracovalo ve 137 přípravných třídách celkem 1824 dětí.

Dalším opatřením bylo zřizování funkce vychovatele – asistenta pro děti, žáky a studenty ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Vychovatelé – asistenti učitele pracovali ve školách s vyšším počtem žáků cílové skupiny od roku 1993, kdy bylo zahájeno ověřování. Od roku 2000 byli vychovatelé asistenti zaměstnáváni na základě Pokynu. Od 1. ledna 2005 jsou na základě nové školské legislativy¹ zaměstnáváni jako asistenti pedagoga. Jejich práce přispívá ke snižování absence školní docházky dětí a žáků, zlepšuje komunikaci mezi učiteli a rodiči dětí a žáků a přispívá ke zvyšování školní úspěšnosti znevýhodněné cílové skupiny.

Vzhledem k pozitivním výsledkům výše zmíněných opatření je zřizování přípravných tříd a funkce asistenta pedagoga zakotveno v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů, jsou asistenti pedagoga zařazeni mezi pedagogické pracovníky (§ 2 odst. 2 zákona) a stanoveny podmínky jejich kvalifikace (§ 20 zákona).

Podpora projektů zaměřených na zvyšování školní úspěšnosti na integraci Romů

Na podporu školní úspěšnosti dětí, žáků a studentů romského etnika jsou zaměřeny projekty realizované na místní, lokální i celostátní úrovni. Cíle projektů směřují ke zvyšování kompetence pedagogických pracovníků všech stupňů škol ve vzdělávání těchto žáků, zvyšování schopnosti základního školství tak, aby bylo schopno vhodným způsobem začlenit sociálně znevýhodněné, ověřování celodenních programů ve školách, ověřování možnosti a technik spolupráce učitelů s asistenty, zvyšování profesní kompetence asistentů učitele. Dále jsou projekty zaměřeny na zvyšování informovanosti rodičů dětí z cílové skupiny o významu vzdělávání pro budoucí život jejich dětí, vydávání dvojjazyčné literatury, zvyšování kompetence rodičů při přípravě dětí na školu, na volnočasové aktivity dětí a mládeže atp.

Výsledky dosavadních aktivit a opatření zaměřených na podporu dětí a žáků ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí

Výsledky podpory poskytované dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí se projevují v dlouhodobém horizontu a jsou zatím těžko měřitelné. Kvantitativní údaje o této skupině a jejich výsledcích ve vzdělávání nejsou proto plošně k dispozici. Projevuje se však

---

¹ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů

proměna klimatu ve vzdělávacích institucích, postupná změna postojů a přístupu pedagogických pracovníků, větší otevřenost základních škol v rámci vzdělávacího systému. Ze statistických údajů můžeme vypočítat, že podíl žáků vzdělávaných ve zvláštních školách z celého souboru žáků plnících povinnou školní docházku od roku 1994 do roku 2004 postupně mírně klesá. V rámci České republiky se podíl žáků ve zvláštních školách z celého souboru žáků základních škol snížil z 3,21 % na 2,65 %. Zajímavé jsou i údaje z jednotlivých krajů ČR. Nejrychleji klesá podíl žáků ve ZvŠ v kraji Královéhradeckém, Karlovarském a Moravskoslezském (o více než 1 %), téměř neměnná je situace v Plzeňském kraji, kde se podíl žáků vzdělávaných ve zvláštních školách pohybuje kolem 2,6 %.

Zařazení včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí do struktury programů a opatření pro děti, žáky a studenty dané cílové skupiny

Přes veškerá usnesení a opatření Vlády ČR, usilující o integraci příslušníků romské komunity a zmírnění jejich vylučování ze vzdělávacího systému, je přístup Romů ke vzdělání ztížený jak jejich specifickými potřebami, tak formou a obsahem vzdělávacího systému samotného. Základní a mateřské školy dosud nezohledňují vždy dostatečně principy multikulturního vzdělávání a výchovy. Aktivitu je proto třeba směřovat na obě strany, jak směrem k dětem a jejich rodinám, tak směrem ke školám.

Určující a nezastupitelnou roli v předcházení neúspěšnosti dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí ve škole (zejména při vstupu do 1. tříd základní školy) nesporně sehrává adekvátní předškolní příprava dětí dané cílové skupiny a práce s celou rodinou, zejména však s matkou dítěte v předškolním věku – tedy včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí.

Jedním z úskalí realizování předškolní přípravy je nezáměr či neochota rodičů dětí do mateřských škol přihlásit; zvláště problematická je situace v lokalitách, kde není předškolní příprava bezprostředně v místě bydliště rodičů (např. geograficky odloučené malé obce) a je nutno dojíždět.

K zajištění především pravidelné předškolní přípravy dětí je třeba interdisciplinárního přístupu – spolupráce pracovníků resortů školství, mládeže a tělovýchovy a práce a sociálních věcí - pracovníků orgánů sociálně právní ochrany, případně i pracovníků nestátních neziskových organizací, které se profilují v dané oblasti (romští terénní sociální pracovníci, NNO realizující volnočasové aktivity pro děti).

„Informace o současné situaci v oblasti včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí“ byla 7. 4. 2004 předložena k projednání vládě ČR spolu s „Návrhem cílů koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání“ a byla přijata usnesením č. 323.

2. Komu je koncepce včasné péče určena

Cílovou skupinou, které je včasné péče určena, jsou děti ze sociálně a sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Sociokulturně znevýhodňujícím prostředím rozumíme pro účely tohoto dokumentu takové sociální a kulturní prostředí, které dítěti znesnadňuje zapojení do hlavního vzdělávacího proudu.

Včasné péče v oblasti vzdělávání bude poskytována dětem ze sociálně a sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a jejich rodinám především v období od tří let života dítěte do zahájení školní docházky. V tomto období bude realizována především formou předškolního

vzdělávání a formou podpory kompetencí rodičů k rozvíjení potenciálu dítěte v jeho přirozeném prostředí. Podle zákona 561/2004 Sb., školský zákon, mají děti z této cílové skupiny právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení².

Sociokulturně znevýhodňující prostředí

Pojem „sociální znevýhodnění“ je pro účely školského zákona definován jako „rodinné prostředí s nízkým kulturním a sociálním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy; nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova; nebo postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního právního předpisu“³). Průvodním jevem sociálního znevýhodnění je často méně podnětné prostředí pro rozvoj kognitivního a morálního potenciálu dětí.

Vymezení cílové skupiny koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání vychází z této formulace. Cílová skupina v rámci této koncepce je širší.

Při definování sociokulturně znevýhodňujícího prostředí je třeba brát v úvahu také jazyk užívaný v prostředí dítěte. Pokud prvním jazykem dítěte není čeština, nemusí to pro dítě ještě znamenat znevýhodnění. Pokud je ale užíván jazyk na úrovni argotu nebo k jazykovému rozvoji dítěte není v rodině vytvořeno podnětné prostředí, může to mít při zahájení plnění povinné školní docházky pro žáka velmi limitující charakter.

Do skupiny dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí jsou dále zahrnuty děti, jejichž rodina je nepodporuje (není schopna, nebo nechce podporovat) ve školních aktivitách a přípravě na školu; vztah rodiny ke vzdělání je vlažný či dokonce záporný; rodina nezajišťuje dostatečně materiální potřeby dětí; žije spíše na okraji společnosti nebo je sociálně vyloučená; rodina dítěte se řídí kulturními vzorci, které jsou odlišné nebo v rozporu s kulturními vzorci české společnosti; v rámci rodiny je užíván jiný než vyučovací jazyk nebo je tento jazyk užíván nesprávně (například romský etnolekt češtiny nebo slovenštiny) či na úrovni argotu nebo je oslabena samotná kvalita verbální komunikace uvnitř rodiny. Pokud prostředí, ve kterém dítě vyrůstá vykazuje některé z těchto charakteristik, můžeme také hovořit o sociokulturně znevýhodňujícím prostředí.

Nepřímým indikátorem příslušnosti k této skupině je situace, kdy byl nad výchovou dětí stanoven dohled soudem či obecním úřadem.

3. Včasná péče

Pojem včasné péče se užívá v různých kontextech v poněkud odlišných akcentech. V rámci tohoto dokumentu chápeme včasnou péči o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí jako souhrn opatření, které mají za cíl identifikovat možná rizika v rozvoji osobnosti dětí a předcházet hrožícím negativním důsledkům sociokulturního znevýhodnění ve vzdělanostní, morální a sociální kultuře osobnosti vymezené skupiny dětí.

---

² § 16 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

³ Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), ve znění zákona č. 2/2002 Sb., zákona č. 217/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb. a zákona č. 519/2002 Sb.

Včasná péče může navazovat na ranou péči nebo ji doplňovat. Raná péče je definována jako soustava služeb a programů poskytovaných ohroženým dětem a dětem se zdravotním postižením, i jejich rodinám.

Raná péče je v České republice věnována především dětem se zdravotním postižením. Cílem takto pojaté rané péče je předcházet postižení, eliminovat nebo zmírnit jeho důsledky a poskytnout rodině, dítěti i společnosti předpoklady k sociální integraci. Služby rané péče jsou poskytovány od zjištění rizika nebo postižení do přijetí do vzdělávací instituce tak, aby zvyšovaly vývojovou úroveň dítěte v oblastech, které jsou ohroženy faktory biologickými, sociálními a psychologickými. Na realizaci těchto služeb se podílejí resorty sociální, zdravotnictví a školství. Služby jsou poskytovány odbornými pracovníky z veřejnoprávního sektoru, neziskových organizací i privátních komerčních zařízení.

Vzhledem k potřebám klientů je raná péče zaměřena na děti od narození do zahájení školní docházky s akcentem na děti do tří let, neboť první tři roky života hrají ve vývoji dítěte zásadní roli. Je poskytována především v domácím prostředí.

3. 1. Vzdělávání vycházející z koncepce včasné péče

Včasnou péči o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání definujeme s ohledem na potřeby cílové skupiny jako soustavu programů poskytovaných dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a jejich rodinám.

Cílem takto pojaté včasné péče je předcházet školní neúspěšnosti dětí (eliminovat nebo zmírnit důsledky sociálního znevýhodnění na jejich školní úspěšnost) a poskytnout rodině, dítěti i společnosti předpoklady k sociální integraci. Programy včasné péče mají být poskytovány od zjištění rizika nebo znevýhodnění do zahájení povinné školní docházky tak, aby přispívaly ke zvyšování vývojové úrovně dítěte v oblastech, které jsou ohroženy faktory biologickými, sociálními a psychologickými.

Včasná péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání je na rozdíl od rané péče zaměřena především na období od tří let života dítěte do zahájení povinné školní docházky. Rozhodující formu představuje vzdělávání těchto dětí v předškolních zařízeních (včetně přípravných tříd), působení poradenských zařízení a práce s rodinami formou podpory kompetencí rodičů k rozvíjení potenciálu dítěte v jeho přirozeném prostředí.

Programy včasné péče budou efektivnější, když budou probíhat ve spolupráci resortů školství, sociálních věcí a zdravotnictví. Programy budou rozvíjeny odbornými pracovníky z veřejnoprávního sektoru, neziskových organizací i privátních komerčních zařízení.

3. 2. Zdůvodnění potřeby včasné péče ve vztahu k následné školní úspěšnosti dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí

V období od tří let života dítěte do zahájení povinné školní docházky je důležité rozvíjet a sledovat rozvoj řeči, poznávacích funkcí a zda u dítěte dobře vytváří základ k rozvíjení sociálních vztahů. Některé děti vyrůstají v prostředí, kde je užíván jiný jazyk než vyučovací. V tomto období by měly mít příležitost pobývat v prostředí, ve kterém se vyučovací jazyk používá. Zvláště děti, v jejichž rodině je nesprávně užíván vyučovací jazyk (například romský etnolekt) nebo je užíván jazyk na úrovni argotu či kde je vůbec oslabena přirozená bohatost

verbální komunikace v rámci rodiny, jsou pak od začátku povinné školní docházky znevýhodněny díky úrovni porozumění vyučovacím jazyku, způsobem vyjadřování a úrovni rozvoje kognitivních funkcí. Osobnostní rozvoj dítěte v tomto období je rovněž důležitou přípravou na zahájení povinné školní docházky.

V tomto období je důležité poskytnout rodičům dítěte informace a podporu k zařazení dítěte do předškolního vzdělávání a podporovat kompetentnost rodičů k rozvíjení potenciálu dítěte v jeho přirozeném prostředí.

Vhodným prostředkem podpory v tomto období je v první řadě zapojení dítěte do předškolního vzdělávání v mateřských školách, nebo alespoň v pěti letech do přípravných tříd. Zkušenosti z práce přípravných ročníků pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí ukazují, že již jeden nebo dva roky práce v přípravných třídách pomáhá dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí úspěšně zahájit povinnou školní docházku v základních školách. Pedagogičtí pracovníci těchto tříd však opakovaně upozorňují, že čím déle dítě do předškolního vzdělávání dochází, tím je pravděpodobnost dobrého školního startu vyšší. Další výhodou předškolního vzdělávání v mateřských školách je společný pobyt dětí z majoritní společnosti a odlišného kulturního prostředí.

Rozvíjení kompetencí rodičů k přípravě dítěte na školní docházku v domácím prostředí představuje další žádoucí směr působení. Zkušenosti z takto zaměřených projektů ukazují, že většina rodičů zapojených do projektu pak dokáže dítě podporovat i během školní docházky. Rodiče, které takto začnou pracovat s dětmi, se pak často stávají dobrými „propagátory“ a pomáhají přesvědčit další rodiče ve své komunitě.

4. Rizika realizace včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí⁴

Včasná péče je vzhledem ke své novosti spojena s určitými nesnáze, zejména v počátcích své realizace.

- Zkušenosti s poskytováním podpory dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v rámci přípravných tříd a mateřských škol jsou poměrně krátkodobé. Kvalita vzdělávacích programů v těchto třídách je na různé úrovni. Vzdělávací programy některých předškolních vzdělávacích subjektů jsou nedostatečně zaměřeny na rozvoj osobnosti dětí z cílové skupiny a rozvoj potřebných dovedností.
- V přípravných třídách a mateřských školách, které poskytují včasnou péči dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a jejich rodinám, by měli pracovat zkušení pedagogičtí pracovníci s odpovídajícími profesními kompetencemi, kteří budou vycházet z individuálních vzdělávacích potřeb dětí včetně zohlednění jejich sociálního, kulturního či etnického zázemí a budou uplatňovat tvořivě humánní přístup k dítěti a jeho rodině. To však v praxi škol není vždy pravidlem.
- Realizační kroky v oblasti včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, které vedou ke zlepšování situace těchto dětí na jednotlivých úrovních (ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, krajské úřady a zřizovatelé škol), nejsou

---

⁴ Zdroj - „Informace o současné situaci v oblasti včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí“, která byla 7. 4. 2004 spolu s „Návrhem cílů koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání“ předložena k projednání vládě ČR a byla přijata usnesením č. 323.

vždy dostatečně propojeny. Tato obtíž by měla odeznívat spolu s usazováním nového územněsprávního členění státu.

5. Klíčové problémy, na jejichž řešení je koncepce včasné péče zaměřena

- Ve studijních a učebních materiálech středních a vysokých škol, které realizují pregraduální a postgraduální vzdělávání učitelů, není dostatečně obsažena problematika vzdělávání dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Tato problematika je málo zastoupena také v programech dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.
- Zkušenosti ukazují, že se učitelům nedaří vždy účinně podporovat děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v jejich pozitivním sebepojetí a přesvědčení o vlastních schopnostech. U některých pedagogických pracovníků se vyskytuje nereflektované očekávání nižších výkonů od dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Stereotypní předpoklad, že děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí mají jen určité předpoklady pro dosažení dobrého vzdělání, je pro jejich rozvoj značně limitující.
- U rodičů dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí (především z romských komunit) se ve vztahu ke škole projevuje relativní lhostejnost ke vzdělávání a nedůvěra k institucím. Rodiče často nechápou význam předškolní přípravy pro budoucí osud svých dětí a příliš se nedaří je informovat a motivovat ke spolupráci. Proto rodiče dětí ze sociálně slabých komunit v menší míře přihlašují své děti do mateřských škol nebo přípravných tříd.
- Spolupráce školy a rodičů ze sociálně vyloučených komunit bývá nedostatečná. Pedagogičtí pracovníci komunikují s rodiči především při řešení problémů v chování a rozvíjení dítěte. Spolupráce na partnerské úrovni není dostatečně rozvinuta.
- Děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí zahajují povinnou školní docházku nedostatečně připraveny častěji, než děti z většinové společnosti. V důsledku toho jsou pak zařazovány do systému speciálního vzdělávání, nebo dosahují na základní škole nižších školních výsledků, než jim umožňuje jejich vzdělávací potenciál.

6. Příležitosti, které jsou v systému vzdělávání vytvořeny k realizaci včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí

- Přípravné třídy pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí mají zkušenosti s přípravou dětí na zahájení povinné školní docházky v hlavním vzdělávacím proudu již od roku 1997. Monitoring efektivity přípravných ročníků (2003) a inspekční zpráva (2000) potvrzuje, že většina dětí, které absolvovaly tuto předškolní přípravu, zahajuje úspěšně povinnou školní docházku v běžných základních školách.
- V předškolním vzdělávání se již dva roky realizuje kurikulární reforma. Mateřské školy vytvářejí na základě Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání školní vzdělávací programy, ve kterých pružně reagují na potřeby dětí.
- V rámci České republiky je v některých lokalitách vytvořena síť terénních sociálních pracovníků, kteří se mohou stát efektivními spolupracovníky při vyhledávání rodin, které jsou potenciálními klienty včasné péče pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí.
- Projekty zaměřené na spolupráci s rodinami při přípravě dětí na školu v jejich přirozeném prostředí vykazují pozitivní výsledky. Spolupráce odborných pracovníků s dětmi a jejich

rodiči se ukazuje být efektivní. Pozitivní dopad takovéto spolupráce ověřuje například projekt „Schůdky“, který je od roku 2002 rozvíjen v Ostravě. Jako pozitivum zmiňují realizátoři projektu rozšiřující se skupinu maminek, které s dětmi dále pracují a stávají se i aktivistkami programu. Mohou tak pomoci ostatním rodičům ze své komunity pochopit důležitost předškolní přípravy dětí a pracovat na zvyšování své rodičovské kompetence.

- Projekty zaměřené na podporu zařazování dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí do běžných mateřských škol využívají spolupráce vychovatelů, asistentů a terénních sociálních pracovníků. Pomáhají také pedagogickým pracovníkům mateřských škol orientovat se v možnostech zakotvených v legislativě pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, rozšiřují kompetence učitelů v oblasti multikulturního vzdělávání a komunikativního přístupu k rodinám těchto dětí, v oblasti pedagogiky zaměřené na dítě.
- Zákon 561/2004 Sb., školský zákon, vytváří předpoklady pro přípravu školních vzdělávacích programů na základě vzdělávacích potřeb a možností dětí. Podle citovaného zákona mají děti z cílové skupiny této koncepce „právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení“⁵.

7. Doporučení k zabezpečení včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí

Abychom zabezpečili podmínky k optimálnímu rozvoji dětí cílové skupiny před nástupem do povinné školní docházky, doporučujeme realizovat následující programy a opatření.

1. Je nezbytné zajistit provázání jednotlivých institucí, které o děti pečují (sociálně-právní ochrana dítěte, příslušná zdravotnická zařízení, pedagogicko-psychologické poradenství) ve sjednoceném systému, aby se dosáhlo šance vytvářet společně sociální a pedagogicko-psychologické diagnózy problémů dětí z rizikového prostředí, včetně prostředí znevýhodňujícího sociálně a sociokulturně. Jen tak je možno včas a účinně zachytit děti, které akutně potřebují pomoc.
2. Vedle osvěty a motivace v cílových komunitách je potřebné hledat i nástroje, které vytvoří tlak na rodiče, jejichž dítě zjevně v důsledku sociokulturně znevýhodňujícího prostředí rodiny potřebuje navštěvovat předškolní zařízení.
3. Programy a opatření v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, kteří působí v předškolním vzdělávání, zaměřené na rozvíjení kompetencí pedagogických pracovníků pro vzdělávání dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v období od tří let dítěte do nástupu do povinné školní docházky.
4. Programy a opatření zaměřené na zvýšení počtu dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, které budou absolvovat předškolní vzdělávání v mateřských školách nebo v přípravných třídách pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Docházka těchto dětí do mateřských škol a dalších forem předškolního vzdělávání je optimální od tří let života dítěte do nástupu do povinné školní docházky.

---

⁵ § 16 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon),

5. Společné programy a opatření resortu školství, mládeže a tělovýchovy, práce a sociálních věcí a resortu zdravotnictví, které budou působit na rodiče dětí ze sociálně znevýhodňujícího prostředí, aby převzali větší zodpovědnosti za rozvoj dětí v období před nástupem do povinné školní docházky, a aby se předškolní přípravou dětí seriózně zabývali.
6. Realizace programů zaměřených na pilotní ověřování projektů včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Projekty budou zaměřeny na:
  - vytvoření středisek včasné péče při mateřských školách nebo základních školách zřizujících přípravné ročníky,
  - vytvoření a realizace pobytových kurzů pro rodiče a děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí ve věku od tří let do zahájení školní docházky,
  - vytvoření a realizace prezenčních dlouhodobých kurzů pro rodiče a děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí ve věku od tří let do zahájení školní docházky.

8. Vytváření forem průběžného monitorování a vyhledávání případných mezer systému včasné péče

- Včasná péče zvyšuje předpoklad úspěšné sociální integrace.

Snižuje možný negativní dopad sociálně a kulturně znevýhodňujícího prostředí na školní úspěšnost dítěte na počátku povinné školní docházky a zvyšuje jeho šance na úspěšné zahájení a absolvování prvního stupně povinné školní docházky v hlavním vzdělávacím proudu.
- Včasná péče o děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí v oblasti vzdělávání snižuje riziko vzniku postižení druhotného. To je projevem porušení vazeb dítěte s jeho okolím nebo nedostatečným rozvinutím vzdělávacího potenciálu dítěte.
- Včasná péče zahrnuje spolupráci s rodinou dítěte a zaměřuje se na posílení její kompetence k rozvíjení potenciálu dětí.
- Posílení kompetencí rodičů k rozvíjení potenciálu dítěte v jeho přirozeném prostředí. Formy včasné péče zaměřené do této oblasti zároveň přispívají ke stabilizaci rizikových rodin.
- Ekonomický přínos můžeme předpokládat především v dlouhodobé perspektivě. Při účinné práci podpoře rozvoje dítěte v rámci včasné péče se sníží počet žáků, kteří budou v průběhu a především v prvních třech letech povinné školní docházky vyžadovat speciální péči. Zvyšuje se tak pravděpodobnost, že žáci budou pokračovat v přípravě na povolání po ukončení povinné školní docházky a dosáhnou tak vyšší kvalifikace. Pravděpodobnost, že tyto děti v budoucnosti rozšíří řady dlouhodobě nezaměstnatelných, se účinnou péčí snižuje.

9. Evaluace efektivity navrhované koncepce

Výsledky podpory, poskytované dětem, žákům a studentům ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí jsou obtížně vyhodnotitelné. Kvantitativní údaje o této skupině a jejich výsledcích ve vzdělávání nejsou plošně k dispozici. V rámci realizace navrhovaných doporučení se počítá s analýzou proměny klimatu ve vzdělávacích institucích, s postupnými

změnami postojů a přístupu učitelů, s větší otevřeností základních škol v rámci vzdělávacího systému.

V následujícím období bude nadále pedagogicko psychologicky a etnosociologicky sledována a statisticky analyzována situace ve školách, v interakci pedagogický pracovník – žáci, škola – rodina.

Součástí realizace všech programů a opatření v oblasti včasné péče bude také monitorování školní úspěšnosti dětí, které absolvovaly některý z realizovaných programů. V rámci monitoringu budou realizátoři sledovat, v jakém typu školy děti zahájí povinnou školní docházku a jaká je jejich školní úspěšnost v prvních třech letech povinné školní docházky.

10. Podpora včasné péče a její financování

Připravovaná podpora včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání je spojena především se vzděláváním pedagogických pracovníků, zaměřeným na popsání rizika a klíčové problémy, které dosud u pedagogů přetrvávají. Tato část bude hrazena ze stávajících prostředků MŠMT, vydávaných na další vzdělávání pedagogických pracovníků, jedná se o změnu priorit tohoto vzdělávání.

K řešení problémů integrace sociokulturně znevýhodněných je připraven národní rozvojový projekt MINORITY (pracovně Otevřená cesta) s názvem „Zlepšení podmínek vzdělávání žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí a minorit v hlavním vzdělávacím proudu“. Projekt bude spolufinancovaný z Evropského sociálního fondu, opatření 3.1 Operačního programu Rozvoj lidských zdrojů a skládá se ze dvou fází. Součástí tohoto projektu je příprava a pilotní ověřování uvedená v textu Koncepce. Ta budou prováděna v rozsahu, který prostředky řečeného projektu umožní.